

Péntek Imre

„Mondd, amit nem várt senki”

Finta Éva: A tékozlás genezise

Az elmúlt harminc év egyik jellegzetessége a hazai és a határon túli irodalmi műhelyek összefonódása. A folyóiratok, a könyvkiadás és az egyéb műhelyek a pályázatok és a szellemi innováció révén is cserélgetik, felkarolják a jelentkező tehetségeket, és így bocsátják az egész magyar nyelvű közösség nyilvánossága elé. Igaz, ez egyelőre egyoldalú, főként a honi nyilvánosság által meghatározott folyamat, de vannak biztató jelek arra is, hogy van kisugárzás visszafelé is kisebbségeink nyelvi megmaradása érdekében.

Finta Éva esetében ez az oda-vissza áramlás szerencsésen alakult. Első magyarországi kötete, a *Lét dicsérete* anyaga még Beregszászon született, de a kötet a Hatodik sípnál, egy budapesti-ungvári kiadónál jelent meg. A Felsőmagyarország, a Bíbor miskolci kiadók is adták ki könyvét, a 2013-as *Örök partokat* az Intermix ungvári-budapesti kiadó jegyezte, ahogy idei kötetét szintén ez a kiadó gondozta.

A költőről elmondhatjuk, a kárpátaljai műhelyek kineveltje, Vári Fábrián László, Balla D. Károly, Berniczky Éva, Dupka György és Nagy Zoltán Mihály után újabb nevet kell megjegyeznünk, aki ebből a sokat kínlódott térségből indult. Annál is inkább, mert a kilencvenes évek óta Magyarországon, Sárospatakon él, s irodalmi tevékenységét e kettőség jegyében végezte, alakította. Bár verseit régóta ismertem, számomra költészetének jelentősége a *Szapphó a szirten* című kötetével vált evidenssé. Pécsi Györgyi utószavában így ír róla: „Új kötetében az antik görög hagyományokhoz fordul, e hagyomány klasszikus tónusait és versformáit (különösen a saphóit) újítja föl, illetve honosítja a magyar költészeti hagyományokhoz, illetve saját költői ouevre-jéhez. A hangsúlyos antikos karakter azonban mégsem uralkodik el, mert a magyar irodalmi hagyományoknak is meglepően gazdag versformáit és nyelvi regiszterét szólaltatja meg a költő.” Csordás László, a kötet egyik kritikusa felemlíti a kötet kidolgozottságát, egységességét, azt hogy a kötet anyaga egy év alatt született. Szapphóban Finta Éva rokon lélekre lelt.

Akárhogy is, meglehetősen ritka a módszer, amivel költőnk élt: az azonosulásnak ezzel az irodalmi formájával. Egyébként én nem aggódnék annyira azon, ahogy Csordás László teszi: hogy nem a vers, a vers formája, mértéke a maradandó. A kettőt egymástól nem lehet, nem is érdemes elválasztani. Finta Évának ez a szapphói élmény inspiráció, ihlet, formai és tartalmi bizonyítás. De nem csak az. Hanem női lényének felfedezése, a női princípium érvényesülése, érvényesítése. Az a bizonyos „villámfény női alakban” sok mást is meglát, észrevesz, amit ez a tá-

voli nemi-kulturális érintés felszakít benne. Például a *Háború* című versben a női áldozatvállalást. A „Felfeszülő kicsi asszony/megszüli újra a törvényt/ osztódik osztozik újfent/ erőszakosan vagy önként”.

A szülés, a születés drámája újra és újra végbemegy. Ám a végletes megoldás, ha szála szakadna a világnak, mégis asszonyi tettest hívna életre: „ki méhéből bombát csináltat.” Hogy mennyire női hangoltságú e költészet, jól bizonyítja a *Szapphó a szirten* című vers. Mert a titok, hogy a szapphói sors mit üzen folyvást, ezt kell megfejtetni... Ahogy a *Lopják Európát* című vers sugallja. Az „ócska szüz, a rusnya ribanc” a bika hátán raboltatik el, ám a vénség jelei már nyilvánvalóak.

„Mit nemz ami vén már?” – hangzik a kérdés? Az életképtelen hölgyet már nem érdemes sajnálni sem. A Nyugat hanyatlása – a spengleri gondolat – ebben a formában jelenik meg a versben. A költő vállán érzi a nagymama könnyű kezét, miként a *Vállamon még...* című vers idézi fel, vagy a tragikus életű Silvia Plath-ot hozza elébe a tenger.

Sok-sok motívum tűnik fel a kötetben, amely ezt a tartalmi és formai megújulást sugallja. A *Szapphó a szirten* valódi lelemény, amelynek komoly szerepe van Finta Éva költői előrelépésében. Ahogy írja az *Alakzatok nélkülben*: Elvesztem ma úgysis Ariadne fonálát/

S kilépek andalgó alakzataitokból ugyancsak.”

És most itt van az újabb, idei kötet, amely már szabadabb, szerzteágazóbb, céltudatosabb. Öt ciklusra oszlik a versanyag, s ez is a tudatosabb szerkesztést mutatja. S feltűnő az is, ami már a „*Szapphó a szirt*”-ben is megjelent, a versek dátumozása, ami sajátos öndokumentációra utal.

A *Krónikás vallomása*, az első ciklus számot vet a jelennel, ahol a földi utazás zajlik. A *Kiürülnek* című vers azt a fájdalmat szólaltatja meg, mely az otthoni állapotok láttán fakadt fel benne. „Kiürülnek a házak, a kertek/ elnémulnak a nyelvek a szavak”. S még fájdalmasabb: „Kiürülnek a lélek bőségkosarai”. A nyelv a versekben él tovább. A szavak gyűjtése, magyarázata kire marad?

„Szaggatja ékezeit/ nyelvünk írott szavú világa” – sóhajt fel a költő, és József Attila sorait és a nyelvemlékek varázsigeit idézi fel a fogyatkozás, a sorvadás ellen.

A ciklusban meghatározó elem az elmúlás, a búcsúzás. Az *Elmúlásaink* ezt a kíméletlen folyamatot érzékelteti.

„Kronoszt rendszeren táplálni kell/ fiait ledugni a torkán”.

Megrendítő a férje alakját idéző vers, az *Imé, az ember*. Kosztolányi *Halotti beszéde* juthat eszünkbe, az „ilyen az ember, egyedüli példány”. Finta Éva éppen ezzel a kontraszttal él, a művészek is meghalnak, megcélozva az „öröklétet”, de mi van a hozzá közel álló férfival, a férjjel, a „nem tökéletes emberrel”, aki épp úgy kénytelen itt hagyni a múltját, értékeit, jövőjét és jelenét. S ez mind eltűnéséből válik nyilvánvalóvá, ami „feltárja, egymás mellé rendezi sorsa apró mozaikkockáit”.

S ehhez képest minden más mellékes. „Minden öröklétnek szánt vergődés sárba merül”. És a dráma ezzel a lehangoló mutatvánnyal ér véget: „lényege ott hever savakkal marva testünk omladékaiban.” Arany János feltámadása éppen kivétel. „Amikor a nagyság akarta magát.” A mesterséget akarta, ami által az évfordulón ismét feltámadt.

Bertha Zoltán köszöntése is annak a férfinak a szólítása, aki túlélte a maga évfordulóit, és egészséges öntudattal nézhet a tükörbe. A költő arra a gyermekre emlékezteti, aki a „sosem-múló csodavárás” légkörében élt. S ha külső és belső arc egyezik, akkor a jövőben sem kell tartania a tükörtől.

Finta Éva több versében is foglalkozik az idő múlásával. A *Krónikás vallomásának* ez a jellemzője, azokat a változásokat is megjeleníti, amelyek felforgatják a rendet, a „megsebzett látó eretnek” keze nyomán, amit nem tolerál a hatalom. A változatlan női szerep - „a nő csak szüljön kurválkodjon” – annak ellenére fenntartja a világot, hogy a felfordulás azt jelzi: „Új rend akar születni éppen.” És ezt semmi sem akadályozhatja meg. Felteszi a kérdést: „az ide álmodott világ miért torz”? A „kor gyermekeként” ő sem tudja a maga elképzeléseit belevinni a kínáló „blondel” keretbe. Mert a keret maga elfuserált.

Az első ciklus után lassan feldereng a kötet váza, gondolati-érzelmi íve, a pusztulástól a megmaradásig. A *Passió* sajátos szenvedéstörténet, az *Angyaljárás* a szakrális érintése, a *Dalolgotok* a kísértések láttelepe, s ez az izgalom nyugszik el az *Ami megmarad* ciklusban.

A depressziós hangulatok, a háború rémségei ellen mit adhat, nyugalmat, nyugodt, feledtető álmot? Az *Ólmos mély* című vers ezen a témán mereng el, s a védekező gyermek félelmén, aki az anyaölből keres menedéket az ijesztő világ rémeivel szemben. S ebben a ciklusban találunk több verset is, amit gyászmunkának is nevezhetünk, hisz a költő társa, férje elvesztésének fájdalmát igyekszik feldolgozni. A *Hiába...* a végső óráknak állít emléket, amikor a beteg ember hazatért, hogy megadja magát a végső kegyelemnek.

A hazatérés: „abban az energiasávban haladva/melyben te már magasan a tested fölött lebegtél/ az idő fölött lebegtél/ fölöttünk lebegtél”.

A végletes metaforák gördülése érzékelteti a riadalmat, amikor a családi ház még néhány óráig volt a hazatérő beteg otthona. S a kíséret csak az „elválás kapujáig” szólhat, s utána már „az az éjszaka volt végtelen csendünk/és utolsó békénk egy végtelen háborúban”. A végső stádium átélése, a felkavaró riadalom, a belső könnyek patakzása zárja le a kegyetlen időszakot. S az elszakadás fokozatai... A *Tárgyak lázadása* ezt írja le, miként törnek el, zúzódznak szét a „kedves tárgyak”, s a visszatérő refrén ezt visszahangozza: „El kell menniük tárgyaidnak.” S hiába minden mentség, az *Odaitételek* arról a feltartóztathatatlan folyamatról szól, ami elszakítja a szálakat, s az önvád lelki traumáit sodorja elő:

„S Te is kiestél mint az érett gesztenye múltad foglatából.”

S a gyötrelmem nem nyugszik: „odaítéltelek a sakáloknek a hiénáknak vicsor-gó senkiknek/mert nem tudtalak már megmenteni magadtól.” S végül a *Hátrahagyott* az itt maradók keserveit próbálja felmérni. S bár a vigasz is megszólal: „Magaddal vitted azt is ami bánthat”, a súlyos örökség tovább nyomasztja a családtagokat: „Hátrahagyta asszonyod gyermekeid háza”. A végső konklúzió, az emlékezés etapjai nem a sírkertben, „A szemgolyó mögött a halánték táján” zajlanak. (*Három év telt el*)

A *Tudás helyettben* a kétely kap helyet. „kiért harcolok magammal magam ellen” – teszi fel a kérdést. S bár megnyugtató közléssel igyekszik lezárni ezt a lelki megpróbáltatást, nem lehet megkerülni, sem megspórolni a kínlódásokat. „Mert fájdalommal érkezik és él az ember/ És fájdalommal búcsúzik/ ismerős kínjait vigyázza.”

Finta Éva megharcolta a maga küzdelmeit, s tisztességgel elbúcsúzott párjától. Az *Isten oltárán* című versében talál némi feloldást. A „halottfehér horizont” titkai közt ott van a pusztulás, s ismét a kérdés tolu fel: „miért marad minden titok/mikor a kép kitérve áll”? A *Barátom gyógyulásáért*, a *Porhó* a lecsendesülés lelki állapotát közvetítik. Ezek a mondatok a Porhóban az elnyugvást sejtetik: „Van megnyugvás és sokan hisznek benne.” Az utolsó vers, a *Passió* – a szenvedéstörténet – formailag is szinte kalapácsütésszerű sorokkal zárja le a végső talányokat: „a feladatok fejlődéstörténetek.../ a fejlődéstörténetek szenvedéstörténetek.”

Érdekes az *Angyaljárás* című ciklus. Erről a szerző maga is ír: „Főszereplőim Angyalok. Nem kerestem őket, maguktól látogatnak. Az utóbbi időben egyre gyakrabban vannak jelen írásaimban, rejtetten vagy kiemelten.” Kissé rejtélyes magyarázat ez, de a szövegekből talán több is kiderül. Egyébként irodalmunk angyalkultusza már több irodalomtörténész figyelmét is felkeltette. Én csak részleteit idézem fel ennek az átfogó jelenségnek. Kortárs irodalmunk egyik első alkotója volt Nemes Nagy Ágnes, aki az angyali lényeket meghívta költészetébe. Hernádi Márta erről hosszú tanulmányt írt a *Kortársban*. Ahogy az angyal közvetítő, hírnök, úgy Nemes Nagy Ágnes számára a vers vált ilyen „közvetítővé”. De találkozhatunk Kántás Balázs ballonkabátos angyalával vagy Borbély Szilárdéval. S Csontos János *Angyaldekameronja* szintén e különös szellemi lényekkel incselkedik.

Kissé talán csalódunk a fülszöveg bevezetőjében. A versekben megjelenő szakralitás, „angyalság” épp csak érinti az égi szférákat. A Csetneki József képei alá írt sorok kapták az *Angyalmúmiák* címet. A meghasadó képek teréből különös lények kerülnek elő: „Csetneki angyali: szakfanderek/leányarcba göngyölve, szét-kent, eltorzult asszonyarcba rejtve.” Itt más a lényeg: a kép azt mutatja be, miként szövetkezik a tudatalatti bűn „az angyal ellen”. A Matl Péternek ajánlott *Angyal* is

csak játékos elemként idézi fel a szárnyas lények lehetséges alakját, melyről csak a vers végén derül ki:

„Angyal ez mégis – látom./Földi és éteri/ egyszerre mint az ember/ ki sorsát szenvedí.”

A családját érő gyász megszülte a „fekete” verseket, az *Áldás* azonban éppen az ellenkezője ennek a letargikus hangulatnak. A leánya változó figuráját idéző kedves, gyengéd szavak az útra bocsátás szép példáját adják. Az *Angyalos* szinte gyermekvers meghittséggel hívogatja az égi vendéget, s ha már senki sem vállalja: „angyalnak is el kell menni”. A *Messzeségdal születésnapomra* egy kis magánünnep, mely éppen azzal lep meg: „A messzeség már itt van bennem.” Ám a telhetlenség az ellenkezőjére változik a vers végén:

„De már nem vágyom lenni semmi –/ gyűjtő s ki mindenét elejti” – A vágyak megmaradnak a földi perspektívában.

Az utolsó két ciklus könnyedebb hangra vált. A környezet egy álomjáték, „Csak könnyelmű legyecské légy”, dűnnyögi a hárító mondatot, ami megvédi az ébredőt a gonosz hangoktól. A *tékozlás genezise* is gyermeki játék a szavakkal. Egy Dantés-töredék ismét férjét idézi meg, s az alvilági látogatás kényszere egy halotti csókkal zárja le kapcsolatukat. A *Gyógyírás* a „vers gyógyít” interjú egyik motívumát bontja ki, amint „balzsamos mázat ken rejtett sebekre”.

A megmaradás reményteli horizontja is feltűnik a kötet végén. A *Jönnek* az egykori halottakat hívja elő, akik énjének mását keresik.

Ahogy írja: „Ki lennék én ha mégis/ valaki más lehetnék”.

Ám ez a „másulás” nem hozna semmi jót. Az a másik lény „tükörből rám vigyázná/ asztalomról zabálna”, felélné a költő életét. Épp ezért nem nyit ajtót, „morzsázzon madarakkal/nem lakhatom halottal”. Finta Éva a tájversek mestere: egyik szép példája ennek az *Őszelő*. Az ősz végi hangulatokból előtűnik a mulandóságon túli „örök ősz”, mely a tudat legmélyén ragyog fel. A *Hiánydal* remek szerelmes vers az elhunyt férjhez, amikor a nem szűnő kapcsolatról vall a költő: „A világ lábnymoddal van tele/ Üveglapon az ujjlenyomatod” – s a végkövetkeztetés: „a víztükör a kedves arcát szétrezgeti, csak: agyamban felejtett illatod/ ölel meg olykor felkelő napot –”

Az *Ülnék melletted* hasonló metonímiát használ, milyen a várakozás bűvöletében élve megtapasztalni a reménytelen idő múlását, a visszatérés esélye nélkül. A *Tebenned lenni vágytam* ismét az idő múlását panaszolja:

„Minden kifut a végtelen múlásba”. A *Legyen csend* ismét az eltávozót siratja, a szétfoslás díszleteit idézve: vele játszani nem játékos időtöltés/ vele játszani nem az időző feladat/

vele az eltűnés marad/ és csak az elszakadás.”

A ciklus egyik záró pontja a *Túléléseink* című vers. Ismét az eltávozott élettárs,

férj, barát, a fel-feltűnő árny, az együtt töltött évek emléke idéződik meg. Az összefonódás kapcsai, amelyek a két személyt széttéphetetlenül összekötötték.

„Te vetted el, ami enyém volt előbb/ én vettem el mi lényeged talán/ és mégis: minden tűnő maradék/ kiteljesedve érkezik a révbe”.

Igen, ez a révbe érkezés, a kimentett érték mindenképpen megmarad. Finta Éva nagy kísérlete sikerült: az együtt töltött idő, az egymásért vállalt évek, a közös gondok – nem mellesleg: a szerelem – és a gyermekek egy tartalmas, változatos élet eltörölhetetlen nyomai. Versek emlékművébe „faragta” férje személyiségét a költő, maradandóbban, tartósabban, mint a sírkerti kő vagy márványobeliszkek. Egy sokfelé tájékozódó, mélyen vallomásos líra nyilatkozik meg a Tékozlás genesisében.

És számomra az is elgondolkodtató, hogy a depoetizáltság megnyilatkozásai közepette a *Szapphó a szirten* egy költői reveláció, metapoétikai ellenforradalom, egy a görög hagyományból merítő, tartós értékeket görgető, maradandó megújulás. És a miénk is, hisz a görög hagyomány mélyen beivódott irodalmunk közegébe. A Kárpátaljáról indult tehetség ma egy kiteljesedő életmű újabb kötetével bizonyítja, hogy költészetét a legjobbak közt érdemes számon tartani.

(Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018)

Bertha Zoltán

Az első magyar Kálvin-regény

Tóth-Máthé Miklós: Számadással Istennek tartozom

1517. október 31-én Luther Márton Wittenbergben meghirdeti forradalmi változásokat indító demonstratív téziseit, s így életre kelti a vallás- és egyházújító reformáció mozgalmát. Ötszáz év telt el azóta, s a protestantizmus kibontakozása csakugyan átfurmálta a kereszténység kétezer éves történetét. Világra szóló események sorozata kezdődött, s a „semper reformanda” elvének jegyében tart a mai napig is; amint Zoványi Jenő (*A reformáció Magyarországon 1565-ig* című kongeniális művében) állítja: a „kereszténység történetében Jézus Krisztusnak az ige hirdetésén és munkálkodásán kívül a legfontosabb, legmesszebbreható mozzanat a reformáció volt.” A szétágazó, de alapjaiban összetartozó Krisztus-hívő egyházak és felekezetek olyan kifejlődéseken és újjászületéseken estek keresztül, hogy azok valóban az emberiség világtörténelmének megvilágosító átalakulásához vezettek – az egyetemes reneszánsz világgép- és korszellem-meghatározó időszakában a vallási és eklézsiasztikai reneszánsz egészen csodálatos sors- és korszakfordító eredményeihez jutva. A protestantizmus önfejlődése és visszahatása a katolicizmus eszmei és egyházszerkezeti rendszerére (de egész erkölcsi világára és tevékenységminőségére nézve is): még inkább örök érvényűvé kovácsolta a kereszténység spirituális és intézményes berendezkedését, még szilárdabbá tette a kősziklára épített individuális és kollektív hitéletiség metafizikai és kultúrantropológiai alapjait, hogy mára az egyenrangú felekezeti különbségek méltóságteljes elismerésével és megbecsülésével átítatott ökumenikus szellemiség tornyosuljon megdönthetetlen evidenciává.

A reformáció szellemi, teológiai, liturgikai, egzegetikai, homiletikai, kateketikai és minden egyéb fajta intézményes meggyökereztetésének másik (s a mozgalom második generációjának) kiemelkedő alakja, vezéregyénisége kétségtelenül Kálvin volt. A reformáció helvét irányának hatása Magyarországra nézve pedig különösen korszakalkotó volt. A kálvinizmus vonzásáról olyannyira lényeglátón és sokoldalúan értekező Czine Mihály szerint eddig, évszázadokon keresztül, „a számarányánál is nagyobb szerepe volt a protestantizmusnak, benne a kálvinizmusnak, a magyar művelődésben; a protestáns szín dominált a nemzettudatban”; s hogy félévezrede „annyi bizonyos, a magyar művelődés, a magyar irodalom (...) erősen protestáns, s ezen belül inkább református színezetű; sokszor még a katolikus alkotók műveiben is”. Ezért is kérdezhetette szerinte a katolikusnak keresztelt, de anyai ágon református, s a műveiben is erőteljesen protestáns szellemű Illyés

Gyula a reformáció genfi emlékműve előtt tűnődve: „Hiszed, hogy volna olyan-
amilyen / magyarság, ha nincs – Kálvin?” – s adhatta meg rá a biztos választ:
„Nem hiszem.” Mert valóban: a nemzeti identitástudatot és a nemzeti anyanyel-
vű irodalmiságot, kulturális önazonosságot küldeteses elszántsággal, szakrális
„devotio”-val felépítő kálvinizmus, protestantizmus nélkül a magyarság valószí-
nűleg elmosódott, szétszóródott volna, vagy felszívódott volna más népekbe. A
temérdek vergődéssel a tengernyi megpróbáltatást lebirkózó vallási és irodal-
mi kultúra együtt mentette át a magyarságot, a nemzetet a mindenkori jövőbe;
együtt jelentette a megmaradást. Az újjáébredő hit a nemzetet, a nemzet a hitet
tartotta. „Krisztusban hívattunk és küldettünk el keresztyénnek, Krisztusban te-
remtettünk és tartatunk meg magyarnak” – deklarálta a legújabb kori „babiloni
fogság” alól szabadító rendszerváltás utáni református világtalálkozókon Hege-
düs Loránt.

Kálvin szerepéről, hatásáról számos magyar irodalmi mű tanúskodik Illyés
Gyula *A reformáció genfi emlékműve előtt* című nevezetes poémáján kívül is. *Re-
formátus identitás és magyar irodalom* című kiváló tanulmánykötetében (Bp.,
Kálvin Kiadó, 2015) Györi L. János külön fejezetet szentel a Kálvinról szóló alko-
tások bemutatásának – többek között Szabolcska Mihály, Muraközy Gyula, Ápri-
ly Lajos verseinek (e darabokat a Tenke Sándor szerkesztette *Új Aranyhárfa* /Bp.,
Kálvin Kiadó, 1996/ is közreadja), Ady, Móricz, Szabó Dezső, Németh László, Illyés
Gyula, Szabó Lőrinc gondolatvilágának, Páskándi Géza, Sütő András drámáinak,
s egy újabb keletű ragyogó Lászlóffy Aladár-költeménynek (*A genfi katedrálisban*).
Kálvinról sokféle irodalmi mű szólt tehát az idők során nemzeti irodalmunkban
(s most a tudományos életrajzokat, elemzéseket, szakkönyveket számba sem ve-
hetjük a Kálvin halálának 300. évfordulóján, 1864-ben Debrecenben megjelent,
Révész Imre készítette első nagyszerű monográfiától Pruzsinszky Pálnak a hu-
szadik század elején – Kálvin születésének négyszázados évfordulóján, 1909-ben
(és 1912-ben) Pápán kiadott kétkötetes, monumentális alapmunkájáig és tovább),
de az első magyar életrajzi regény az egyetemes reformáció jubileumi, ötszázadik
évében született meg – Tóth-Máthé Miklós tollából és jóvoltából. Kettős (sőt több-
szörös) évforduló alkalmával: az ötszáz éves reformáció mellett ugyanis a magyar
református egyház létrejöttének 450. évfordulóját is ünnepeltük. A magyar refor-
máció fővárosának, központjának, a „kálvinista Róma” szimbólumának számító
Debrecenben gondolhatunk tehát egyúttal az 1567-es debreceni alkotmányozó
zsinat négyszázötvenedik emlékévére is; innentől datálhatjuk a Tiszántúli Refor-
mátus Egyházkerület és így tulajdonképpen a Magyarországi Református Egyház
megalakulását. Ezen a zsinaton fogadta el alapvető hitvallásának a lelkipásztorok
közössége az András-templom oldaltermében az úgynevezett Második Helvét
Hitvallást, amelyet először a svájci református kantonok írtak alá az ezt megelőző

esztendőben. (S a 2017-es ünnepek sorában, 2017. június 24-én fogadták el a Nagytemplomban – nagyszabású egyházi események keretében – a helvét hitvallás új magyar fordítását is.) Tóth-Máthé Miklós művét (*Számadással Istennek tartozom – Regény Kálvin Jánosról*) rendkívüli érdeklődéstől övezve mutatták be már előtte, s aki kézbe veszi a Vincze László megragadó borítótervével készült impozáns könyvet, már a kötetet ajánló szalagon olvashatja: „A reformáció 500. évfordulójára az első magyar regény Kálvin Jánosról”; s a Pál apostoli ígét: „Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?” (Róm 8, 31) – és amit az emlékévben minden református templomra kitűzött molinón is: 500 éve reformáció – 1517; 450 éve Magyar Református Egyház, Debrecen – 1567. A kötetet tehát a Tiszántúli Református Egyházkerület adta ki, a nyomtatás és a kötés pedig „a debreceni nyomdászat négy és fél évszázados hagyományait őrző Alföldi Nyomda” (felelős vezető György Géza vezérigazgató) munkája (amint azt az impresszum hirdeti; s hogy a szerkesztő Zentai Csilla volt, a szerzőről készült fotót pedig Barcza János készítette). Rövid szerzői életrajz és a Tóth-Máthé Miklós fontosabb műveit felsoroló jegyzék egészíti ki az eddigieket, valamint a felelős kiadó, a tiszántúli református püspök, dr. Fekete Károly ajánlása még a borítón. Lélekemelő szavak kísérik a „küldetési” könyvet, ahogyan a tudós püspök fogalmaz: „A magyar Kálvin-irodalom eddig főként tudományos műveket inspirált. Tóth-Máthé Miklós Kálvin-regénye a szépirodalom formanyelvén adott reformációs ajándék, az első magyar regény Kálvin küzdelmes, hitvalló, de mélyen emberi életéről. Legyen áldás a szerzőn és a Kálvin-regény útján, hogy hozza közelebb a helvét reformáció Istentől nekünk ajándékozott hűséges szolgálját.” (Azóta a regény drámaaváltozatának részletei is sorozatban jelennek meg a *Confessio* folyóirat hasábjain.)

A Debrecenben élő Tóth-Máthé Miklós munkássága az utóbbi évtizedekben teljesedett nagyarányú szellemi és műfaji övezeteket átölelő sokrétű életművé. A mintegy félszáz önálló kötetbe foglalt oeuvre kiterjed a régmúlt és a jelenkor hitpróbáló magyar sorsküzdelmeinek gazdag ábrázolására éppúgy, mint önéletrajzi élmények, családtagok (köztük az édesanya, a lelkész édesapa, a megdöbentőn korán eltávozott feleség) emlékének lírai és vallomások megörökítésére, az eredeti hivatáshoz, a színészethez fűződő anekdoták humoros elbeszélésére, vagy a mai idők és a visszas társadalmi jelenségek szatirikus kipellengézésére. A középkortól, a reformáció századától a Rákóczi- és az ezernyolcszáznegyvennyolc-negyvenkilences szabadságharcon át az ötvenhatos forradalom példaállító csodájáig és tovább: a megmaradásáért hadakozó magyarság ezeréves Kárpát-medencei létharcának megannyi vetülete és árnyalata bontakozik elénk ezekből a színdús élet- és helyzetképekből, krónikás epikai vagy drámai freskókból, ezekből a változatos és szerteágazó poétikai formákból és alakzatokból. Nagyszabású történelmi regények, társadalmi-lélektani korpépek, analitikus vagy adomás

novellák, karcolatnyi történetelbeszélések, kromkik, tárcák, humoreszkek és karikatúrák, groteszk, költői-látomásos vagy balladisztikus karakter- és zsánerrajzok felsorolhatatlan sokfélesége tükrözi ezt a világnyi horizontot. Az életre keltett példaemberek messzefénylő tetteinek sűrített felmutatása így telítődik az esztétikai értékminőségek lebilincselő árnyalatosságával. A lélek kétirányú kötelmeit megvilágító dikció öntanúsító erejével: hogy átérezhessük mindazt, ami az evilági és a transzcendens létvalóságához kapcsol minket; ami köt és emel. Köt a bennünk mélyről, gyökeresen tápláló és emel a fölöttünk, a magasságban lakozó feltétlen értékekhez. Ahhoz, amiből az ember legyőzhetetlen méltósága ered: a humanitás és a divinitás elorzhatatlan mindenekfölöttiségéhez.

Ha van valaki, aki a reformáció korának és kulturális, szellemi, spirituális erőfeszítéseinek kiemelkedő nagyságait, szellemóriáit úgy tudja feltámasztani, hogy azok művészi reinkarnációjával egyidejűleg az ódon korhangulat is maivá lényegülhessen: az régóta Tóth-Máthé Miklós. A korabeli létkérdések aktuális sorsproblémáinkká elevenednek, s a válaszok is megrendítő erővel vallanak feladataink, szándékaink, törekvéseink halaszthatatlan újraértelmezendőségére. Az örök reformáció – a megtartó hithűség és az őseredeti isteni igazságokhoz való folytonos visszaigazodás, megtérés – jegyében, az életigazító keresztyén magatartás sokszor a szűkös felekezeti sáton túl, ökumenikus és egyetemes dimenzióban, a lélektisztító igazságfelismerések szakrális perspektíváinak közegében. Ha tehát Tóth-Máthé Miklós filológiai hitelességet és lírai-poétikus átképzést szervesen ötvöző történeti életregények, biografikus portréművek, panoramikus kor-elbeszélések sorozatában rajzolja újjá a „fekete ember” Karácsony György, Károli Gáspár, Szenczi Molnár Albert, Méliusz Juhász Péter, Ráday Pál, „Kossuth papja” Könyves Tóth Mihály és mások alakját, ha karizmatikus református prédikátorok, lelkész-teológusok, biblia- és zoltárfordítók seregét varázsolja élővé: telitalálatosan illeszkedik a nemzetmegtartó „magyar vallás” szent örökségének követelményéhez. Nemcsak közvetítve, de teremtve is a személyiség- és közösségátformáló hit és tudás lényegminőségét. A hit és tudás hőseinek jelképösszegző megvilágításával téve lehetővé, hogy valaha mégiscsak felépíthessük azt a „Templomot”, az életérdekű létteljesség és a spirituális nemzetegység kultikus-rituális színhelyét, a szétszóródás után is, amelynek hiányát oly szívettépőn Ady is keseregte. Sárospatak, Debrecen, a Tisza-vidék, Erdély és az Alföld tájain különösképpen otthonosan, a református családi hagyományok légkörében felnövekedve – s az ember- és egyháznymorító bolsevik-ateista diktatúra idején is hitet téve, kiállva a krisztusi igazságok mellett – vált e szellemiség kiemelkedő megtestesítőjévé az író, aki minden körülmények között, régebben és most is, minden rabságot vagy enyhületet hozó politikai rendszertől függetlenül hirdette művein keresztül azt, ami az embert igazán emberré teheti.

Megannyi örök érték és megannyi sajátos írói tulajdonság: mindez arányosan összegződik, mondhatni szintetizálódik a Kálvin-regény lapjain. A regény hőse: névadója egy történelmi és történelmen túlra mutató szellemiségnek. Ami benne, szilárd alakjában és magatartásában összesűrűsödik: ihletforrása egész magyar keresztyén nemzeti létezésünknek is. Nem véletlenül nevezik a „mi Jánosunknak” őt még manapság is falusi közösségekben, s végtelenül megható az egyik zárójelenet az élete végéhez közeledő páratlan személyiségről e regényben is, amikor ezt fűzi hozzá az egyik Magyarhonból (az egykori tanítvány, Matthias Thurytól) kapott leveléhez: „Azt írja, hogy hazájában engem csak Kálvin Jánosként emlegetnek, és sokan meg vannak arról győződve, én is magyar vagyok. Azt válaszoltam neki, hogy nagy örömet szerzett a hírrel, és maradjak csak meg nekik ezzel a névvel. Azt kívánnám – tettem még hozzá –, hogy bárcsak más nemzetek reformáltjai is a saját nyelvükön említenék a nevemet! Mert ez azt jelentené, hogy lelki polgárjogot kaptam náluk, akár a magyaroknál. Létezik-e ennél nagyobb elismerés?”

A regény az úgynevezett én-elbeszélés formájában idézi fel a nagy hitújító, hit-tudós, egyházkormányzó reformátor és prédikátor életútját. Az önéletrírás, a memoár, az emlékirat hagyományos műfajában, amely a vallomástevő személyesség és őszinteség megkapó érzületével telítődik. Szent Ágoston, Rousseau, II. Rákóczi Ferenc, Bethlen Miklós és a többi nagy konfesszionális lángelme mellé sorakozik fel most Kálvin ezzel a fiktív élettörténetével. A számvető önéletrajz ugyanis valóságosan nem íródott meg (ismeretesek ugyan rövid emlékidéző-vallomások szövegrészletek tőle) – de minthogyha most ezt az egész művet találta volna meg az író és adná közre. Bravúros prózatechnikai eljárás, megoldás ez, mert olyan, mintha egyszerre belülről és kívülről is látnánk Kálvin személyes sorsát. A regényi fikció szerint e megírt számadást a koporsóba tétette Kálvin, de úgy, hogy senki ne tudjon róla, ne is keressék sehol. Valóban az elképzelt isteni távlatból láthatunk tehát rá erre az egész elbeszélte élettörténetre – mintha nekünk sikerült volna kilesni a titkot. Mert kérdés, hogy ha nincs ilyen szövegmű, akkor most mi mit olvasunk a mai szerzői instrukció alapján? Többrétű képzeletjáték ez, hiszen olvassuk azt, amiről amúgy nincs feljegyzés – hacsak nem, csakugyan, az égben, a rejtelmes örökkévalóságban. S akkor pedig transzcendentális perspektívát nyer, ami a földi életben lejátszódott, amiről hihetjük is, nem is, hogy pontosan így vagy úgy történt. A modern prózaírás öntükröző sajátossága ez, amikor elbizonytalanodik maga az írás folyamata és eredménye. Viszont éppen ez ad tágas teret az írói fantáziának, s annak, hogy emlékezetes jelenetekben örökíthesse meg hőse alakját, cselekedeteit. A regénybeli Kálvin tehát az író szülötte, feldúsítva a rengeteg érzékletes, szemléletes életvonatkozással (például a hétköznapi, családi problémák, testi bajok és hajszolódások, tántoríthatatlan munkabírást igénylő erőfeszítések példáival, s az egyházalapító, gyülekezetszervező, közösségépítő, is-

kolafelügyelő és akadémiaindító, hitvitázó, lelkipásztori, vagyis ezerirányú szellemi és intézményi organizátori, alkotó élet mozgalmasságával, az apró, suhanó vagy éppen súlyos közelképekben ábrázolt esendő emberi pillanatok sorával) – másrészt mégis olyan történetek közegébe ágyazva, amelyek történetileg hitelesek, valóságosak, adatoltan is valószerűek voltak. A rekonstrukció sem sérül, hanem inkább bővül: önelvűen, a regényben megteremtett magamagában válik így igazán autentikussá a főhős, megejtőn emlékezetessé, életszerűvé, emberarcúvá. Nincs szükség aprólékos egyeztetgetésekre a dokumentált események történettudományos alapjaihoz (miközben ezek azért szilárdan megformálódnak és kitetszenek) – mert egy új minőség állt elő: egy szinte velünk együtt lélegző ember valóságosnak és barátságosnak érezhető (mert elkötelezettség és meghittség szülte) sokoldalú jellemképe. Ez pedig felelősségteljes misszió a maga nemében: aki elolvassa a könyvet, olyan közel érezheti magához a történelemalakító nagyságot, mintha csak rokona vagy családtagja lenne. (S „nemcsak a főszereplő áll előttünk teljes plaszticitással, Kálvin családja, tanítói, barátai, hittársai, ellenfelei is mind olyan elevenséggel tűnnek fel, mintha az író mindegyikkel személyesen találkozott volna”; mintha csak „Théodore de Bèze képében maga léphetett volna be Kálvin otthonába, kérve, hogy írja meg élete történetét. /.../ Azért olyan meghitt, bensőséges és izgalmas könyv ez, mert érződik belőle a személyesség” – szól erről Szakonyi Károly méltatása *Reformátusok Lapja*, 2017. július 9./.) És ez maga a művészet varázsa és igazsága: s ez vélhetően mélyebbre ivódik a lelkekben, mint esetleg némely historiográfiai elmélkedés a kálvini magatartás olykor ellentmondásos vagy problematikus összetevőiről. A kerek és gazdag jellemrajz a komoran szigorú, zordon, merev „aszkéta” (sőt a negatív indulatok, türelmetlenségek hibáit is hordozó s ekként is számon tartott) Kálvinhoz (aki még magát is úgy látja, mint aki „olykor merev, nehezen oldódó” habitussal bír) lebilincselőn bensőséges és érzékeny tulajdonságokat is hozzákapcsol: ahogy korán elveszített édesanyját szerette, aki Isten templomok fölötti, mennyei lakhelyéről tanította őt, ahogy magába zárkozó, öntökéletesítő, kivételes szorgalmú puritán egyénisége („ellentétben Lutherrel, aki a nagy kitárulkozó volt, alkalmas vagy alkalmatlan időben, engem a nagy bezárkózóként tartanak számon”) döntően mégsem tartózkodott az igaz, hűséges emberi, eszme-, munkatársi, hittestvéri barátság vonzalmaitól sem, ahogyan a katolikus klérus szolgálatában munkálkodó, de a hivalkodó papokkal szembeni kritikáját sem elkendőző édesapját becsülte az egyenességéért és bátorságáért, ahogyan a testvéreit istápolta, segítette, támogatta, a feleségét, a korán elvesztett kisfiát szerette és siratta (és szerénységére jellemző módon a végakaratóban kijelentette, hogy jelöletlen sírba helyezték, és még beszédet se mondjanak felette, csak zsolnárt énekeljenek), ahogyan mestereit, követőit, híveit tisztelte, katartikus utolsó prédikációit betegen is tartotta, másfelől egy életén át

viaskodott a kicsapongó, szabados libertinusokkal, pápistákkal, anabaptistákkal és a törvényeket (például az úrvacsora sákramentumát) nem tisztelő hitetlenekkel, ahogyan tanult és tanított, amint megalkuvás nélkül harcolt a hitvalló közösségek megszervezéséért, Genfben végül másodsorra sikerre és fundamentális történelmi eredményességre juttatva a megreformált egyházi (konzisztórium) autonómiát (de sikeresen meggyőzve a helységtanácsi városvezetést is), ahogyan száműzetései, üldöztetései közepette is meleg szívvel bánt például a rokonaitól kapott kedves lovával, amiképpen könyveit – fő művét, az *Institutiot* – írta és egészségét sem kímélve dolgozott, s közben az önironikus, akár tréfás önkritikától sem riadt vissza, amilyen emberségesen kívánt volna bánni még az esküdt ellenségeivel is összejátszó fanatikus Szervéttel (azt remélve, hogy bár sose kellett volna vele összecsapnia és eretnekként kényszerűségből máglyára küldenie – miközben tanaihoz méltó bölcsességgel magukat mindkettejüket csupán egymással hiábavalón viaskodó porszemeknek tekintette) – és így tovább, a markáns és éleletes jelenetek rengetegéig. Voltaképpen a kontúrosan megjelenített és szuggesztíven olvasmányossá színezett epikai erejű életképek sorozata, ami a regényidő magával ragadó tempóját és hangulatát megteremti. Kortörténelmi és élelken jelenkori sugárzású inszenírozó atmoszféra lengi be a regény világát. A Szervéttel pereskedő indulatok végkimenetelekor egészen megrázó, ahogyan utolsó beszélgetésükkor – mindketten (a Szentháromság feltétlenségében hívő Kálvin és az antitrinitáriánus Szervét), meggyőződve hitük igazságáról, legvégső és megfellebbezhetetlen bíróként, s szinte meg is engesztelődve egymást iránt – a legvégső eszkatológiai bizonyosság felfedését a mindnyájunk fölött ítélő Úristenre bízzák. „– Látod, Jean Calvin, ez az, amiért még szembe akartam nézni veled. Az egyetlennel, aki legalább úgy ragaszkodik a maga igazságához, mint én az enyémhez. Állhatatosan mind a ketten, de ehhez már semmi köze a földi ítélkezőknek. Csak a legfőbb bírónak, Istennek, aki már tudja mindkettőnk igazságát. Beleegyezel abba, hogy hozzá fellebbezzünk? – Beleegyezem – hajtottam meg a fejem –, és reménység szerint azt kívánom, hogy találkozzunk majd azon a mennyei tárgyaláson. – Ezt vártam tőled, Jean Calvin – mondta Servet –, és én holnap minden bizonnyal előremegyek. Ne siesd el, mikor jössz utánam, odaát már úgyszincs háttáridő!” Mintha ez is jelezné, hogy az egész konfliktusban Kálvin felelőssége sem tagadható vagy hárítható el, s napjainkban már maga az egyház is a történelmi kor számlájára írt vétekként könyveli el a *Restitutio*val a „megcsontosodott dogmák” ellen lázadó rivális és ellenlábás elégetését.

A gördülékeny történetmondás, dialógusformálás, leírasmód külön erénye, hogy sajátos élénksége és megelevenítő zsáneres realizmusa a kálvini életút (amelyet nem „szelíd virágágyások” szegélyeznek, „hanem máglyák és akasztófák”) megannyi eseményrészletét képes élvezetesen magába sűríteni, tömöríteni – a

túlzsúfolás veszélye nélkül. A gyermekkori családi élmények, az ifjúkori idők, a tanulóévek, a jogtudományi, teológiai stúdiumok buzdító (olykor értetlenkedő) tanárok, diákok között szerzett kollégiumi tapasztalatai, a szakadatlan csatározás az ellenreformáció erőivel meg a szembezállás a különféle vallási mozgalmak dekoncentráló, destruktív (a „bomlasztó”, gyűlölködő tivornyázásban Kálvint egyenesen „Káin”-ként csúfoló) zűrzavaraival, a helyszínek, városok, egyházi körök sokasága, amelyek közegében működött (Noyon, Párizs, Orléans, Bourges, Nérac, Bazel, Strasbourg, Genf és a többi), a francia király megfélemlítő erőszakossága előli menekülések idején a kiváló írói-művészi érzékű, tehetségű – nemkülönben jó kedélyű – Navarrai Margit barátsága, menedéknyújtó segítőkészsége, a genfi köztársaságban zajló parázs viták, háborúskodások, majd végül konszolidációs folyamatok színes sorozata, forgataga: mind-mind a történelmi valóság-hűség csorbulása nélkül vetül elénk. Amikor az író (a könyvbemutatók, interjúk alkalmával) azt hangsúlyozza, hogy ő a nagy reformátor mögött lévő embert kívánta ábrázolni, akkor bizvást kiegészíthetjük: talán nem is annyira mögötte, mint inkább benne, magában a nagy reformátorban összetorlódó érzelmek, reflexiók, gondolatok életszerű összetettséget tudta érzékeltetni. S még anekdotikus, kedvesen humoros árnyalatok is kirajzolódnak: a gyerek Kálvin engedetlenül nem csókol kezét a kanonoknak, s édesanyja kérdőre vonó feddésére pedig így válaszol: „előtte már megcsókoltam Szent Annát, és ez a pap még csak nem is szent!”

De mivel a reformáció nem a keresztyénséget tagadó, hanem azt korrekciós szükségből megtisztítani törekvő fejlemény volt, ezért ennek a könyvnek is az egyik legszebben csengő üzenete azt hirdeti, hogy bármilyen ellenségeskedés helyett a valódi hit lehet csak üdvözítő; „a mi meggyőződésünk nem olyan hitté akar formálódni, hogy egy meglévő egyház hátára kapaszkodva hirdesse a tanait. Hanem éppen azt akarnánk, hogy megférjenek egymás szomszédságában” – szögezi le a regénybeli Kálvin; mire nagybátyja ekképpen erősíti ezt meg: „Ha mások is így gondolkoznak majd a ti vallásotokban, eljön az idő, amikor a különbözőségek ellenére is, a hit mégis összeköt bennünket.”

(Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 2017)

Sz. Tóth Gyula

A vasi Szindbád kalandjai

Pusztay János: Szabáriától Szibériáig

Nem is Szindbád, egy tudós utazó igaz meséi, ezeregy is talán, Alpokaljától Nyugat-Szibériáig: „Útjegyzetek”. Kis alakú, vaskos (273 oldal), de jól forgatható, keményfedelű könyv. Az első borítón (fedélen) két színes fotó, a szombathelyi borostyánkő-út és egy szibériai rénszarvas fogat. Csak hogy tudjuk az útirányt. A hátsó borítón maga az utazó: Pusztay János mosolyog ránk, kedvenc állatáról szóló kis történettel hangol az olvasásra. Medvekulturusz: a medve és az ember kapcsolata. Ilyen hangulatban készülhetünk az útra, színes fotók csábítanak, mintha útikönyvet tartanánk kezünkben. A szervezők semmit nem bíznak a véletlenre, az Előszóban pontosan kiderül, kivel is ülünk szemben. Kire is bízunk magunkat. Szakmai élete összefoglalva: rangos, nemzetközi hírű professzor, jeles kitérítésekkel. Megbízható vendégvezető, születésének helye Szombathely, Savária, amelyet arrafelé sokáig Szabáriának neveztek. Nem arról van szó, hogy onnét Szibériáig kellett futnia, bár néha úgy érezte, a távolban inkább megértik a szakmai törekvéseit, jobban kiteljesítheti azokat. Szemét nem Nyugatra, hanem Keletre és fel, a Baltikumra vetette. De, mint a föl-földobott kő, hazajön a fiú, hogy rendezze élményeit, s hogy tudását a hazai terepen hasznosítsa. A könyvben nem a szorosan vett szakmai munkájáról kíván számot adni, hanem, a szakmájával összefüggő utazásokról, amelyeken keresztül, miként az Előszóban megvallja: „egy nyelvcsalád jelentős részének veszélyeztetett helyzetére sikerül talán rávilágítanom”. És mindez már itthon, Badacsonytomajon és Horvátzsidányban, a távolság viszonyító nyugalmával.

Vágjunk neki, Tallinnban kezdünk. Mivel főhősünk 2001-től egy évtizeden át aktívan részt a Finnugor Népek Világkongresszusa szervezési munkálataiban, eljött az idő, és 2004-ben már ő tartotta a plenáris előadást a IV. kongresszuson. Az UNESCO adatai szerint a világ nyelveinek száma (jelenleg 6-7000) évente néhány százalékkal csökken. Pusztay János számot vetett: „A finnugor népek közül az észtek, a finnek, a lívek, a magyarok és a lappok nagy része az Európai Unió keretein belül alakíthatja jövőjét”. Főként az oroszországi nyelvrokaink sorsát tartotta (és tartja) aggodalmasnak, tehát erre összpontosított. Szerinte az oroszországi finnugor és szamojed népek jövőjét két tényező határozza meg: a politikai/közigazgatási keretrendszer és nyelvrokaink akarata. Előadásának címe: „Az ifúság a jövőnk záloga”. A kongresszus után Mádl Ferenc köztársasági elnök elkérte tőle az előadás szövegét (9–38.).

Nagy körutazás következik: Riga, majd Észtország legnagyobb szigete, Saaremaa, (persze konferencia), majd Tallinn, a 23. dalosünnep. A néprajzos Lennart Meri, észt államfő beszédében hangsúlyozta: „A dalok nem mérhetők sem arannyal, sem ezüsttel, sem pedig pénzzel. A dal mozgásba hozza a kerekeket” (88). Az 1999–2000 közötti időszak eseményeit a háromrészes Baltikumi Naplóban követhetjük nyomon (39–92). Izgalmas, érdekes képet kapunk a tájról, a vízi élet hangulatáról, az utazás körülményeiről. Betekintünk az ízlésesen berendezett rigai piacra: gyümölcsből, zöldségből, húsfélésegekből gazdag a választék. A vendégeket orgonakoncertre is meghívták. A gasztronómia sem hiányzik, van arrafelé olasz, ír, kínai konyha, „szovjet” vendéglők sem hiányoznak. Az északi szőlőbor mellett Lettországnak nagyon népszerű a sör. Bár Pusztay János részeg embert nem látott, azt az adatot azért közli, hogy a lettek keményen alkoholizálnak: Európában a 22 liter/fő tiszta alkoholfogyasztásával „előkelő” helyen állnak. A nemek megoszlása: 1000 férfira 1167 nő „jut”, a lettek körében viszonylag sok a magas életkort elérő ember. Az élmények fokozták a térség iránti érdeklődését, mely elkötelezettségéig erősödött.

A kultúrában és a politikában beálló változásokról nagyon érzékletes leírást kapunk. Nagy kérdések kerülnek elő: függetlenség, a balti államok együttműködése, érdekérvényesítés, a tekintélyuralmi rendszer... Minden relatív, ahány táj, annyi szokás. Lettországnak például a diktátor elnök szerepét pozitívan ítélték meg. De kemény a NATO-csatlakozás kérdése, az állampolgárság megoldása. Az megállapítható, hogy a Baltikum, megszabadulva a „szovjet megszállás kényszerzubbonnyától” politikailag, gazdaságilag, kulturálisan egyre színesebbé válik. Finnország híres toleráns kisebbségpolitikájáról. Kevéssé ismert: „... a cári Oroszországban, amikor Finnország 1809–1917 között nagyfejedelemséggént Oroszország része volt, a finn területen három államnyelv létezett: a finn, a svéd és az orosz” (181). Előkerül Magyarország és a balti államok kapcsolata. Örvedetesnek tartja a szerző, hogy Észtországgal újra lesz nagykövetségi kapcsolat. Sorjáznak a statisztikai adatok az országok életéből, de az utazások fő tárgya a kisebbségi nyelv, a nyelvpolitika, a nyelvészet, a nyelvtörténet.

A feljegyzésekben nagy teret és hangsúlyt kap a tudomány. A főbb témák: az Észak-Európa népeinek, nyelveinek eredete, kialakulásuk folyamata (63). Interdiszciplinaritás, „a hagyományos felfogás keretein túllépve, s minél több tudományterület bevonásával. Eddig a nyelvészeté volt a döntő szó, most – bár szerintem a nyelvészet dominanciáját nem lehet feladni – az eddigiéknél nagyobb súllyal szerepel a régészet, új szempontként kerül be az antropológia, s főként a génkutatás” (64). Még a történésekre, a paleontológusokra is nagy feladatok várnak. Izgalmas az uráli történeti-összehasonlító nyelvészet eredményeinek kritikája, az újabb kérdésselvetések, illetve az újabb vizsgálatok megindítása, például a

nyelvfejlődési tendenciák figyelembevételével. Vagyis a hagyományos, nyelvészeti megalapozottságú finnugrisztika újbóli áttekintése, a vándorlások, a nyelvcsalád kialakulása, illetve felbomlása nézőpontjából. És máris a mai éles vitatémánál tartunk: a magyarság kialakulása, nyelvfejlődése. *Nyelv? Politika?* kérdezte Pusztay János korábbi könyvének címe. Az itt tárgyalt könyvben válaszokat találunk, igen, nyelvpolitika. Keményen szól a kérdés: „Mit tudunk a balti államokról, de akár csak a szomszédos országokról? És mit tud rólunk, közép-európaiakról a külvilág? Nem is kell Amerikáig mennünk, elég csak Brüsszelig. Márpedig a tudatlanságból születnek az előítéletek, az előítéletek pedig politikává fajulhatnak, kiváltva akár háborút is” (101.). Brüsszel egy korábbi munkájában is – *Találkozásaim Patyomkin herceggel* – élesen kerül elő: kirajzolódik a nyelvi kultúra, a geolingvisztika hatalmas tere, amely, a hamisságokkal együtt, a Volga–Káma vidékétől Belgiumig terjed. A transzatlanti példák mellett Patyomkin Brüsszelben is feltűnik. Lehet ez? Ezt igyekszem bizonyítani a róla készült recenziómban: *Lélegzés hamis kulisszák mögött.* (*Magyar Szemle*, 2015. 11–12. 114–118.)

A professzor küldetésének tartja a kis népek nyelvének védelmét, mert a nyelv kultúrát hordoz. Ebben pedig a kultúrkapcsolatok segíthetnek, például tankönyvek a magyar és a finnugor szakos hallgatók számára, ha csak szemelvényekkel is népköltészetükből. (Ő maga állított össze és fordított le egy kis kötetnyi lív népdalt és közmondást. (*Ahogy tudok, dalolgotok*, kétnyelvű kiadás, 2009) A magyar jelenlétről röviden: Tallinn főterén található Tallinn első patikája, a „magyar” patika 1422-től, külön könyvet érdemelne Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király uralkodása, mely „a Baltikum kultúrtörténetének fényes fejezete” (115). Az oktatás sokat segíthet, Mordvinföldön például az iskolarendszer fontos eleme a nemzetiségi iskola. „A köztársaságban 324 nemzetiségi iskola működik...” (159). Sok kérdés kerül elő, válaszokat is kapunk.

Most már csak pillanatfelvételek a könyvlapokból. Száguöldünk: Mariföld, Mordvinföld, Udmurtia, Komiföld. És harmadszor is felemelkedik a gép Szibéria felé. „*Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj*”, noha a szülőháza „arrébb” van, Pusztaynak sokat jelent e táj. Tudományos ismerkedés, az 1917-es forradalomról is előkerülnek történetek, de a hiedelemvilág az izgató, a sámánizmus meg a totemizmus. Sok minden érte utazónkat, semmi nem vette el kedvét, hogy majdan a szamojéd nyelvekkel is foglalkozzon.

A recenzens – aki egykoron orosz nyelvi tanulmányai során eljutott Moszkvára át az akkori nevén Leningrádig, ám francia szakossága a frankofón társadalmak kutatására ambicionálta – nagy örömmel fedezi fel a keleti végeket. És arra csábítja az olvasót, ismerje meg ő is, vesse szemét Keletre, a nyugat-európai zajos, olykor összevisszaság után pihentető lesz, és tanulságokkal szolgál szellemnek, szívnek.

Pusztay János sokoldalú alkotó: kutató, konferenciákon előadó, konferenciákat

szervező, különböző műfajokban jelenik meg, nyelvi varázsló, fordító és műfordító oda és vissza. E könyvében a nyenyec költő, Jurij Vella verseiből olvashatunk átültetéseket. Több könyvét recenzáltam, ismerem személyesen, szívesen mesél, jókat lehet beszélgetni vele, szójátékok megengedve. Több szerepben létezik, illeszkedő nyelvhasználattal, kódváltásokkal. Egy komoly tanár, hogy lehet ilyen vidám? Emelkedett földközelség, földön járó élénk figyelő. És nagy utazó. Vajon hány kilométert utazott „össze” munkái során? A kötetben sorjázó jegyzetek nyomán csak részleteiben következtethetünk erre. Ám egy csinos kalandtérkép így is megrajzolható.

„Köröttem a világ”, írja, s azt is, álmodozó. A valóságból álmokat sző, a szálakat összekapcsolja, ezzel az attitűddel: messzelátót hord magában. Utánajár, meg is győződik a helyszínen. Meglát olyan pontokat, amelyeket más nem. Össze is tudja kötni, tervez, ami már nem álom, le is írja. Ez már sok a szűkebb szakmai környezetnek. Miért? Nem mernek (nem tudnak?) álmodni, nincs messzelátójuk, és féltik a területet, a magukét. Néhány társával megszervezi és működteti a Genius Savariensis Szabadegyetemet. Szomorú (keserű?) szavak az utóhangban: „A programok nagy része nem érte el a helyi sajtó ingerküszöbét, a politikusokét pedig egyáltalán nem”. Egy modern kori Don Quijote, írták róla. Blikkfangos újságcím, de sántít. Pusztay nem szélmalomokkal harcol, Pusztay küzdve terem.

Tudomány, romantika, realizmus, *Urbi et regioni*, a Szülőföld és tágabb terei – Szombathely, a szülőváros, és az a régió egyben a világ. Kinyit, messzire tekint. Így néz, él és alkot Pusztay János. Mindez tölti a *viszonyítás* tartalmát, hitelesíti a mértékadó *konfrontációt*. És ez így magabiztos *identitást* jelent. Amire oly szükség lenne a hazai tájon.

Feltétlen szólnunk kell a szerkesztésről. Világos, áttekinthető, a sűrű anyag követhető, a hivatkozások pontos eligazítással szolgálnak kutakodók számára, a színes képek életpizódokat közvetítenek. Hangulatos, tanulságos olvasmány kultúraőrzésről, felelős emberi tartásról. Felelős szerkesztő Sebestény Ilona, aki kifinomult ízléssel rendezi össze a könyvet. És nem csak ezt – nagy műveltséggel, kánonoktól mentesen, értékalapon végzett munkája nyomán kiváló szerzők, nagyszerű művei jelennek meg a Nap Kiadónál. Mint a tárgyalt darab: tudományos ismeretterjesztés, hol könnyebb, hol töményebb részekkel. Adatok, tények, problémafelvetések – gazdag dokumentumgyűjtemény, elmélkedésre. A szerző és a kiadó sikeresen egymásra talált. 5 plusz 2 könyve jelent meg, köztük: a már említett *Nyelv? Politika?* aztán *Szetu nyelvtan*, szótár és két fordítás szetu nyelvből: *Pekó* eposz és két epikus ének.

Az írásokból, más műveiből is egy szórakoztató professzor képe bontakozik ki. Játszani is enged. Babits és más költők verseiből előadóesten szaval. S ha már így van, játsszunk kicsit. A könyvben ugyan nem szerepel konkrétan, de Pusztay

János már említett sokszínű tevékenységéből következően még ide hozunk egy „esetet”. Ugyanis, minden más mellett, közreműködött Fűzfa Balázs emlékezetes országjáró verssorozatában. A 12 verset lefordította több finnugor nyelvre, egy reprezentatív antológiában meg is jelent még 2012-ben. (És közreműködésével van más is: egyrészt a finnugor irodalmak 12 legszebb verse, másrészt a legszebb 50 magyar vers finnugor nyelvű kötetei.) Aztán ráadásként saját verssel állt elő. Ha már Fűzfa Balázs 12 verset választott, ő se maradjon ki, „később” megírta a maga versét, szintetizálva az „egészet”.

12 vers

Húzd rá cigány, megittad az árát.
Elmondanám ezt néked, ha nem unnád:
Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Még nyílnak a völgyben a kerti virágok.
A mélyben néma, hallgató világok,
Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Hűvös és öreg az este,
... e lágyn takaró, / fekete, sima bársonytakaró.
Létem, ha végleg lemerült,
Milyen csonka ma a Hold,
Mert elhagyatnak akkor mindenek,
Földtől eloldja az eget a hajnal.

(Forrás: Koltótól Koltóig, 12+1. = A tizenkét legszebb magyar vers, alkotószerveztő: Fűzfa Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2016, 139.)

Bravúrosan játékos, játékosan bravúros. Olyan gyöngyszem, melyet nem hagyhatunk ki, játsszunk hát! A feladvány: Melyik 12 versről van szó? A választ, címmel, költővel megnevezve, kérjük eljuttatni az Agria szerkesztőségébe. De minden bizonnyal Fűzfa Balázs mint rendszergazda és a költő Pusztay János örülnének, s talán még jutalmat is kitalálnak. Szép és hasznos élmény vár az olvasóra.

(Nap Kiadó, Budapest, 2018)

Jakab-Zalánffy Eszter

Egy próféta (ön)arcképe

Madarász Imre: „A szabad ember példaképe.” Alfieri-versek elemzése

Madarász Imre, a jeles italianista-irodalomtörténész a téma iránti mély elkötelezettségéről tesz újabb tanúbizonyságot e kötettel, mely a szerzőnek az olasz irodalom egyik legnagyobb klasszikusáról, Vittorio Alfieriről írt immáron ötödik könyve. Négy Alfieri-monográfia után ezúttal a petrarcista hagyományt megkoronázó költő legszebb, s egyben legnagyobb hatású verseinek elemzéseivel találkozunk, s betekintést nyerünk Alfieri hazafias szenvedélyű lírájába. Alfieri a XVIII. századi olasz irodalom egyik legjelentősebb alakja, akiben az utókor az egységes Olaszország prófétáját és a XIX. századi modern olasz irodalmi élet védőszentjét tiszteli. Ő maga nagyrabecsüléssel tekintett az olasz irodalmi hagyomány legmagasabb képviselőire, a trecento és a cinquecento titánjaira. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy ez utóbbi korszak talán legnagyobb alakjának, Machiavellinek rehabilitációját éppen Alfieri indította útjára Itáliában. Ahogyan Saverio Bettinelli, a Risorgimento első nagy kultúrkritikusa megfogalmazta: Alfieri nem volt más, mint „politikus, aki költő akart lenni.”

A kötetben sorban tíz verssel ismerkedhet meg az olvasó. A *Csalhatatlan, igazmondó tükrökép... (Sublime specchio di veraci detti)* az első, amelynél már a cím is mutatja, önarcképpel állunk szembe. A költő nem csak fizikailag veszi végig vonásait, sokkal inkább jellemfeltárás e költemény. Alfieri kulcsszonettjének is tekinthetjük ezen alkotást, amely magában hordozza a klasszicista nárcizmus jegyeit, ám jóval túlmutat ezeken. Ahogyan a kötet szerzője rámutat, nem annyira a klasszicizmus hagyományai, mint inkább a romantika előjegyei mutatkoznak itt meg. A filozófus költő büszkesége és elégedetlensége feszül e sorok között, melyek zárásaként a költő bölcsen az utókorra hagyja a dilemma fölötti ítélezést.

A második versről talán nem túlzás azt állítani, hogy Alfieri legtöbbet idézett szonettje, az *Igaz férfi, szívben, értelemben... (Uom, di sensi e di cor, libero nato...)* a költői én elé állít tükröt. A felvilágosult költő politikai filozófiája is feltárul a sorok között, hiszen a rousseau-i reminiscencia, „az ember szabadnak született” egyértelműen kijelöli Alfieri szellemi útját, így a „zsarnokölő” titulusra méltán rászólgáló költő programversének is tekinthetjük, mellyel művészien summázza mindazt, amit tragédiáiban és politikai értekezéseiben is kifejt.

A következő szonett talán a legkiemelkedőbb jelentőségű. Ugyanezen önarckép-verscsoportnak a tagja, és Alfieri ars poeticájának alapjait tartalmazza, Az,

*akinek keblében, mint a láng, vágy...*a zsarnokellenes, „néptribun-író” költőnek mutat utat, mely mondandójában rengeteg átfedést tartalmaz a zsarnokellenes értekezésekkel összehasonlítva (*A zsarnokságról, A fejedelemről és az irodalomról*). A költő kötelességének érzi, hogy – ha már karddal nem tehetette – az irodalom szárnyain vezesse népét, és legyen ezáltal próféta, a születendő nemzet prófétája. S hogy valóban próféta volt, mi sem bizonyítja jobban, hogy Giovanni Spadolini grandiózus életrajz-gyűjteményében (*Akik megteremtették Olaszországot*) egész fejezetet szánt Alfierinek, a Settecento legnagyobb költőjének, aki a Risorgimento patriotáinak szellemi útját jelölte ki.

A *Nagy némasága rémes rengetegnek...*képviseli mindazt, ami Alfieri számára a poétika volt. Szerelmi-forradalmi-filozófiai költemény, mely átível a petrarcai lírai hagyománytól (*Magamban lassan, gondolkodva járok*) egészen a rousseau-i természetfilozófiához. Ily módon ékes példája e vers Alfieri sajátos stílusjegyének, a protoromanticizmusnak, ahogyan Benedetto Croce, a XX. század legnagyobb olasz filozófusa nevezte. Madarász kiemeli, hogy Csokonai *Az estve* című költeménye méltó esztétikai rokona Alfieri alkotásának. Az olasz költőóriás-elődöknél maradván a kötet szerzője Dantéval is párhuzamba állítja az *Isteni színjáték* „egyenes út”, „igaz út” motívuma okán („diritta via”, „verace via”), amit Dante elveszített – mondja Madarász – azt Alfieri megleli saját századában.

A felvilágosodás észelvősége mellett jól megfért az eszmei szerelem dicsőítése is. Az örök múzsához, Luisa Stolberg d’Albany grófnőhöz írt szonett is kulcsfontosságú a felvilágosodás lírájában. A kötetben két páratlan szépségű és költői erejű verssel ismerkedhetünk meg Alfieri tollából. A *Se io t’amo?* kérdéssel válaszol a kedves „vallomáskérő” kérdésére, amelyben a költő végsősoron belátja, „hozzám már hűtlen lettek a szavak.” A klasszicista vonások és a Petrarca-hagyomány egyaránt kiemelkedik a költeményben, példának okáért Szapphó korai verseivel is sok hasonlóságot mutat. A másik szerelmes líra a *Gyakorta hosszan s rettentő mogorván...*(*Tante sì spesse, sì lunghe...*) kezdetű. Alfieri, ahogyan Madarász Imre rávilágít, inkább a romantikus Petrarcában ismerte fel önmagát, a „Settecento erotikus költőivel” szemben. Az „ártalmas kígyó” lehet a bibliai kígyónak metaforája, mely az első emberpárnak vesztét okozta, jó és rossz kettőssége feszül tehát a versben. Ezt erősíti a Petrarca-reminiszcencia is a *Daloskönyv*, a *La vita fugge...* kezdetű szonettjéből („*ha sorsom nem tartana aggódásban, / rég vége volna kínzó gondjaimnak*”). A vers a szerelmet, mint örült extázist, abszurd állapotot jeleníti meg.

Lírájában a nagy költőelődöknek is emléket állít Alfieri. Danténak, Petrarcának, majd az ezeket követő versben még két nagy vátesz költővel egészíti ki a halhatatlan itáliai poéták sorát, Tassóra és Ariostóra emlékezik. Rendkívüli jelentőségű és kettős dicsőséggel bír, hogy Dante Alighieri itáliai kultuszának felemeléséhez maga Alfieri és az ő költészete járult hozzá leginkább, a dantei hagyomány pe-

dig magát Alfierit tette halhatatlanná. A Sommo Poetának, az olasz költők legnagyobbjának méltó örököséként indult el ugyanazon poétikai-filozófiai alapon, mint a nagy firenzei előd. Így lehetett Alfieriből az „Új Dante”, ahogyan már a Risorgimentóban Vincenzo Gioberti nevezte őt. Petrarca a másik nagy „csillag” – ahogyan Madarász utal az Alfierit megihlető példaképekre – a firenzei hármaskorona második alakja. A kiüresedett petrarcizmustól kiábrándultan, Alfieri voltaképpen elérte, hogy Petrarca költészetének gyökereihez térhessenek vissza. Mint a kötet szerzője felhívja rá a figyelmet, Dantéra, mint atyára, Petrarcára inkább, mint rokon lélekre tekintett Alfieri. A versben, mintegy zarándokútján felkeresi Petrarca házát, melyben a nagy előd Laurához írta eszményi szerelemnek verseit, és átlényegülve adja át magát a múzsa hiányából fakadó bús ihletnek. A felvilágosodás századában Alfieri így segíti át Petrarca méltó hírnevét a romantikába.

A négy nagy váteszköltőről írt vers megihletője egy képzőművészeti alkotás, egy rajz, melyet Alfieri kedvesétől kapott. E kép indítja el a filozófus költő elmélkedését négy nyelvújító titánjáról az olasz irodalomnak. Dantét és Petrarcat említi először, majd egy másik kettős emlékművet állít Tassónak és Ariostónak. Ez utóbbit Alfieri, mint egyetlen olasz eposzköltőt magasztal. Szerénytelenül a költő magát is az illusztris társaságba helyezi, intellektuális büszkesége ugyanis erre hajtja. S ahogyan Madarász írja, a hálás utókor mindezt elismerte, amikor Astiban álló szülőházának falára vésette: *„Oh, Hírnök, sötét század fia valál bár, íme, fennen fénylik korunk, mit megjövendöltél.”*

Alfieri sírversének tanulmányozásával zárul a kötet, a *„Sírkő, koporsó, Élet, íme készek...”* kezdetű verssel. A kötet írója e helyütt újra emlékeztet a heideggeri értelemben vett létezés problémájára, amely szerint a költőnek „saját magán kívül kell kerülnie”, hogy létezésének valódi értelmét megláthassa. A Foscolo *Síremlékeit* előlegező szonett a költői létezés esszenciáját örökíti meg, a zsarnokellenes szabadságvágyat, mely Alfierit egész életében írásra buzdította. Madarász Imre e helyütt kiemeli a szabadságvágyat, melyet az utókor is a legtartósabban megbecsülni bizonyult. Ez az eszme lehet tehát ab ovo kiindulópontja Alfieri örökérvényűségének, és segíthet népeket, szellemeket megújulni a változó időkben.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2018)

Madarász Imre

Túl az akadémiákon

Tombi Beáta: Tudomány és ismeretterjesztés a XVII–XVIII. századi Itáliában

Tombi Beáta, a Pécsi Tudományegyetem kiváló italianistája – sok színvonalas és fontos publikáció között egy Ugo Foscolo huszadik századi utóéletéről szóló becses könyv szerzője – *Tudomány és ismeretterjesztés a XVII–XVIII. századi Itáliában* című új monográfiájával ezúttal is olyan művet publikált, amely a „nagykönyv” minden előírásának megfelelő, fajsúlyos szaktudományos disszertáció. De ez az éremnek – ami alatt érthetünk virtuális kitüntetést is – csak az egyik oldala. Mert a „Szakma” beavatottjainál jóval szélesebb és változatosabb publikum számára tartogat megszívlelendő tudnivalókat és gondolatébresztő tanulságokat. Annál is inkább, mivel legalább három, egymással határos tudományterület – az irodalomtörténet, az eszmetörténet és a tudománytörténet – egyaránt büszke lehet rá. És nem csupán ez tudható be érdemének. Hanem az is, hogy az általa megnyitott távlatok túlmutatnak a szaktudományosság szűk körén. E téren figyelemre méltó egyezés mutatkozik a munka tárgya és irodalmi (vagy, ha úgy jobban tetszik, kommunikációs) helye-rangja között. Ahogyan egyik alaptézise, hogy „a XVII–XVIII. század óriási változást hozott társadalom és tudomány kapcsolata szempontjából. A tudomány ugyanis ebben az időszakban kilép az akadémiák falai közül, és beköltözik az emberek házaiba”, úgy saját maga is – bár mindvégig megőrzi szigorú tudományosságát – minden művelt, gondolkodó olvasót hozzásegít a modern nyugati műveltséget alapvetően meghatározó felvilágosodás jelentőségének felismeréséhez. Az európai és egyetemes kultúrát a szélesen értelmezett – nem kizárólag a Fény Századára vonatkozó, hanem annak előkészítését, „elő-századát” is magában foglaló – felvilágosodás ugyanis azzal forradalmasította („tudományos forradalommal”, „paradigmaváltással”), hogy a nevét adó Fényeket kivitte a „nép közé”, a tudást, a tudományt immár nem szentélynek, de iskolának, nem elefántcsonttoronynak, de fényszórónak tekintette, művelőit, a tudósokat pedig többé nem papoknak, hanem népnevelőknek. Természetesen mindama feszültségekkel és ellentmondásokkal egyetemben, amelyekre a monográfus mindama éles szemmel és tárgyilagossággal rámutat.

Italianisztika és egyetemes kultúrtörténet legjelentékenyebb és legjelentéstelibb találkozása a könyvben a Galileitől Algarottiig ívelő korszak folyamatosságának és változásainak kimutatása, és ezzel annak bebizonyítása, hogy az olasz felvilágosodás, az „Illuminismo” az európainak nem perifériáján, hanem centrumában

ragyogott, és szórt fényt. Alfieri és Beccaria kutatója úgy érzi, meggyőződésében eszmetársra, harcában fegyvertársra talált.

Centrum és periféria viszonya más vonatkozásban is újszerűen lép elénk a monográfia lapjain. A tudós szerző éppúgy figyelmet szentel a kultúra fórumainak, az akadémiákat szinte jelképes érvénnyel felváltó irodalmi szalonoknak, kávéházaknak, folyóiratoknak, mint a traktátusokkal „rivalizáló” folyóirat-cikkeknek, dialógusoknak, „kevert műfajoknak”. S amiképp a felvilágosult-felvilágosító „tudományos és ismeretterjesztő műfajok” termékeny „dialógust nyitottak” korukkal, kortársaikkal s az utódokkal, úgy Tombi Beáta tudományos monográfiája is pályatársakat, olvasókat kérdez, világosít fel, hív vitára, ösztönöz közös gondolkodásra és saját utak, megoldások keresésére, a „diskurzus” és a munka folytatására, ihlet új tudományos eredményekkel új tudományos eredményekre.

(L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018)

Oláh András

Dilemmák és moralitás

Bakacsi Ernő: A hombár rejtélye

Időutazásra invitálja az olvasót *Bakacsi Ernő* új novelláskötete. Történeteiben – bár többségük az úttévesztésekkel teli jelenkorban játszódik – felvillan a múlt század 30-as éveinek paraszti világa, a Rákosi-kor nyomasztó atmoszférája, az 56-os sortűz emléke, a rendszerváltás reményteli időszaka is.

Miként azt a kötet előszavát jegyző *Ködöböcz Gábor* találóan megállapítja, „*Bakacsi Ernő bámulatos valóságismerettel bíró, feltétlenül életigenlő, fokozottan természetközeli író. Történeteiből, figuráiból, beszédmódjából, sőt egész látás- és ábrázolásmódjából is természetesség, elevenesség és keresetlen egyszerűség árad.*”

Bakacsi úgy teremti meg és írja le történeteinek szereplőit, hogy azok közvetlenek és hitelesek legyenek. Láthatóan jól ismeri azt a világot, amit megjelenít. Az események gyakran nem jelen idejűen tárulnak az olvasó elé, hanem a vívódó ember magában hordozott emlékeit vetítik elénk.

A művek középpontjában a szeretet- és boldogságkeresés – vagy legalábbis a megnyugvás, a lélek egyensúlyba hozása – áll, de gyakran a legidillibb pillanatban is felsejlik a tragikum, a fájdalom, a hiány, a veszteség, és elő-előbukkan a lélek sötétje.

Sorsokat villant fel a szerző. Többnyire köznapi embereket. Megjelenik a kisiklott – menthetetlen – élet: a világ elől az alkoholmámorba menekülő, tehetetlen férfi testi-lelki pusztulása (*A becsület ára*). Szemtanúi lehetünk a kapcsolatok kiégésének, leépülésének, barátságok felszámolódásának (*Rejtélyes lélek*). Akad olyan novella is (*Geller*), ahol látszólag nem történik semmi rendkívüli, csupán egy ember ráébred arra, hogy nem kísértheti tovább a sorsot. A figyelmeztető jel célba ér.

Láthatjuk, hogyan vezet egy rossz álom – és a zaklatott idegrendszer – tragédiához (*Az álom*). De felbukkan a gyermekét és feleségét elvesztő, magát a munkába és emlékezésbe temető férfi sikeres visszakapaszkodásának története is a reménytelen depresszióból az élhető életbe (*Pöttömke*).

Napjaink választútjaihoz kalauzol *A tizedes dilemmája* című írás, amely egy határrendész vívódását mutatja be, aki már-már úgy érzi, nem képes tovább magára erőltetni az őt provokálókkal szemben az elvárt álhumanista toleranciát, és inkább elmenekülne a feladatok elől, mielőtt végképp elszakad a húr.

Igazán drámai helyzetet mutat be a csernobili katasztrófa elhárításán dolgozó – életüket önként vagy kényszerből – feláldozó munkások utolsó napjait feltáró

történet (*Hősök vagy áldozatok?*), amelynek szereplői a feladat vállalásakor még nem ismerik a veszély mértékét, de valóságos választásuk nincs is. Hiszen ha nem hozzák meg az áldozatot, akkor a pusztítás még elementárisabb erejű, még több áldozatot szed. Ugyanakkor a történet lehetőséget teremt arra, hogy ne csupán (és nem is elsősorban) a katasztrófa előidézőinek felelőssége kerüljön terítékre, hanem morális szempontok alapján vélemény formálható a reaktor működtetését irányítók döntéseiről, az állami vezetés hozzáállásáról, és persze arról, hogy miként dolgozzák fel tragikus helyzetüket az önkéntes halálba kényszerítettek. Feldolgozható-e ez egyáltalán anélkül, hogy emberségükből ki ne vetközzenek.

A kötet másik számtalan morális problémát felvető darabja *A titkos gát lakója* című írás, amely egy lumpen életmódot folytató, a társadalomból magát önként száműző ingyenélő tolvaj életén keresztül enged bepillantást egy sajátos világba, amely furcsa módon a tolvajlásán keresztül teremt meg a főszereplő számára a visszautat a társadalomba.

A kötet címadó írása (*A hombár rejtélye*) egy véletlenül elkövetett gyilkosság történetét körüljárva teszi fel a kérdést: mennyit ér az emberi élet? Sajnálható-e egy aljas gazember? Tekinthető-e a sors rendelésének az ő halála? A morális kérdések itt nyitva maradnak, a szerző az olvasóra bízta a dilemma feloldását.

Rendkívül érdelemgazdag történetet sző Bakacsi Ernő a legköznapibb esetekből is. Ilyen például a 30-as évekbeli kis cselédfiú (*Misa*) ábrándozása a jövőről, aki roppant céltudatosan, mindent végiggondolva valóban maga akarja kezébe venni sorsának alakítását, terveit azonban gazdájának kutyái megghiúsítják.

A kötet talán legmegrázóbb darabja a záró novella (*Öregsors*), amely egy öregember kálváriáját tárja elénk, aki – a már elhunyt feleségével együtt – az életét tette fel azért, hogy gyermekei sorsát egyengesse, ám életének utolsó szakaszában mégis megkeseredve és tehetetlenül kénytelen szembesülni a mérhetetlen csalódással, ami a gyermekeibe vetett reményének szétfoszlásából ered.

Jól összeállított, markáns kötet a 80 éves *Bakacsi Ernő* jubileumi novellagyűjteménye. Szigorúbb szerkesztéssel (egy-két kevésbé kidolgozott írás elhagyásával) még erősebbé lehetett volna tenni. De panaszra így sincs ok. Az író, a tőle megszokott közvetlen, szókimondó hangnemben fogalmazza meg gondolatait. Véleményt formál, de nem ítélezik. Dokumentarista nyersséggel írja le a körülöttünk és bennünk formálódó világot, annak szerethető oldalát éppúgy, mint a kevésbé örömteli, válságos – esetleg abszurd – pillanatait. Mindenképpen érdemes az olvasók figyelmére.

(*Hungarovox Kiadó, Budapest, 2018*)